

A KÖZÉP-KELET-EURÓPÁT JELENTŐ DESZKÁK

Deszka fesztivál, 2017

Idén tizenegyedik alkalommal rendezték meg Debrecenben a DESZKA fesztivált, amely – mint önmeghatározásából is kiderül – „a kortárs magyar drámáért” jött létre, és működik, igen jól, azóta is. A sokszínű, kifejezetten igényes válogatás ezúttal elsősorban ötvenhat emlékezte (*Emlékezés a régi szép időkre, Pali, Hubertusz*) és a besúgók, hatalmi zsarolások témája köré szerveződött (*Mercedes Benz, Bihari, Pornó, Kalucsni*), de nagy hangsúlyt kapott – érdekes módon elsősorban a gyerekelőadásokban – az öregedés kérdése (*Az emlékfoltozók, Lady Lear, Az időnk rövid története*), illetve néhány darab erejéig olyan kurrens társadalmi problémák, mint a pszichiátriai betegségben szenvedő és családjának viszonya (*Napraforgó*), vagy a kábítószer-függőség (*Addikt*). A fesztiválon helyet kapott a sziporkázó humorú Székely Csaba *Idegének* című, „négy politikai gyerekdarab”-ként aposztrofált, végtelenül bátor és szerethető parabolaszekvenciája, illetve a Bárka Színház megszüntetéséről szóló *Majdnem 20* is, csakúgy, mint a színházi szakmát könyörtelenül bíráló *Miközben ezt a címet olvassák, mi magukról beszélünk* című színművészeti előadás. Délelőttönként napindítóan igazán üdítően hatottak a szellemesen *gördeszka* gyűjtőnév alá rendelt gyermek- és ifjúsági előadások (például Gimesi Dóra és a Csokonai Színház szeretetre méltó, Debrecenben játszódó *Hessmeséje* a szerelmes leveleket újrahasznosító tündér-postahivatalról).

A Pozsonyi Nemzeti Színház *Mercedes Benz*éért már megérte megszervezni a DESZKA-t. Esterházy Péter szövegének, Roman Polák rendezésének és a pozsonyi színház kiváló színészeinek (Martin Huba, Robert Roth, Ondrej Koval, Luboš Kostelný, Dušan Jamrich, Anna Javorková, Dominika Kavaschová) összjátékából kifogástalan, katartikus, megindító előadás született – mindez játékosan termékeny bilingvis térben: szlovák nyelven, magyar felirattal. A 20. századi, közép-kelet-európai *Ember tragédiájá*ként vagy újragondolt *Jób könyve*ként is értelmezhető darabban Lucifer (Robert Roth) fogadást köt az Úrral (Martin Huba) arról, hogy ha elveszi a szerencséjét egy bizonyos magyar családnak, ők az Úr ellen fordulnak-e, „elárulják-e a jót”. Ennek keretein belül vezet minket végig a darab az Esterházy család huszadik századán, közben színre lép Haydn, az „alap-apa”, különböző grófok és rang nélküli grófok, szeretők, filozofáló cselédek és – a távolból – Janis Joplin ördögi/rémult/vidám nevetése hallatszik a *Mercedes Benz* című dal felvételének végéről („Végre egy normális emberi hang” – mondja az Úr). Történik három akasztás (a Hazafié, az Idealistáé és – hiányzik a harmadik), két apagyilkosság (lágytojasos késsel), egy(-két) forradalom. Nemcsak a 20–21. század, de az EP-életmű is összesűrűsödik a szemünk előtt, régi ismerősként üdvözljük a *Harmonia caelestis*, a *Javított kiadás* és az *Egyszerű történetek* sorait a nézőtér soraiból, ahonnan olyan közel vagyunk ahhoz, ami a színpadon történik, hogy érezzük az ördögzarvas-harisnyakötős Lucifer bódító füstölőillatát, és összeszöszölnek minket a megfeszülő akasztókötelek.

Szerencsére nem a *Mercedes Benz* volt az egyedüli remekbe szabott előadás a fesztiválon. Az utolsó nap utolsó előtti produkciója Gimesi Dóra *Az időnk rövid története* című bábjátéka volt a győri Vaskakas Bábszínház és a budapesti ESZME társulat együttműkö-

désével. A nagyszerű humorú, kreatív, érzékeny előadás színpadán négy fiatal színészt láttunk (Andrusko Marcella, Pallai Mara, Szolár Tibor és Teszárek Csaba), mindegyikük kezében egy-egy róluk mintázott, idős embereket ábrázoló bábbal (a rendező/tervező Hoffer Károly alkotásai), amelyek saját külön díszletükben: miniatűr szobaként berendezett bőröndökben helyezkednek el. Az egyszerre morbid és szívhez szóló történetben az egymást nem ismerő nénik és bácsik levelet kapnak, melyből kiderül, gyerekkori barátjuk/katonatársuk/volt férjük/egykori szeretőjük elhunyt, és végakarata, melyet a halála előtt írt levélben megfogalmazott, az, hogy lopják el a hamvait, és szórják a tengerbe Velencénél. Miután mind elfogadják a küldetést, a személyre szabott, izolált, miniatűr díszlet-univerzumokból közös térbe kerülnek a bábok, és magányos hétköznapijaikból, komfortzónájukból – és bőröndjükből – kilépve egymással versengve, végül pedig egymást támogatva tesznek eleget a megboldogult végakaratainak. Közben találkozunk velük templomban, börtönben, kórházban, diszkóban és tengerparton. Bizonyos sorokat a bábok helyett jelentőségteljesen az őket mozgató, fiatal színészek mondanak, van, hogy dalra is fakadnak, olykor pedig az idő rendjét és a klasszikus bábszínházi struktúrát megbontva egymással folytat párbeszédet báb és bábos: a figura fiatal- és időskori önmaga, Gimesi Dóra hiteles, gördülékeny és parádés humorú dialógusainak segítségével.

A hazai drámafesztiválok utóbbi éveiben elmaradhatatlanná vált szerzője, Székely Csaba két darabbal is szerepelt a DESZKÁ-n, és egyáltalán nem okozott csalódást egyikkel sem. Az *Idegenek – Négy politikai gyerekdarabot* Sebestyén Ába rendezésében láthattuk román nyelven, a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Liviu Rebreanu Társulatától. Az előadás során négy példázat követi egymást, frappáns, egyszerű tanulságokkal, ám mindezt lehangoló humorral, irigylésre méltóan professzionális színjátszással, ötletes, minimalista díszlettel és jelmezekkel, a részek között pedig fantasztikus zenei betétekkel (kifogástalan énekléssel). Hét kiváló színész (Ciugulitu Csaba, Cristian Iorga, Luchian Pantea, Andi Gherghe, Raisa Ané, Loredana Dascălu és Georgiana Gheru) van többféle felállásban a színpadon, akik különböző szerepekben tűnnek fel, másodpercek alatt alakulnak át kiskis-kolásból sivatagi állattá, állatból kommandóssá, kommandósból marslakóvá. A parabolák az értelmetlen előítéletekről, a hamis nosztalgia által kiváltott folytonos elégedetlenségről, a gyűlöletkeltésről, a hatalomról, a megalkuvásról szólnak, a legkevésbé sem megalakuvó módon. Az elsőben kiskis-kolások kezdenek védelmezni egy körhintát a *többiektől*. Közben (Nimródka, Lajoska és Bandika párbeszédéből) kiderül, hogy a körhinta nem is forog, nem is szép, nem az övék, a rettegett és gyűlölt *többiek* pedig épp ugyanolyan gyerekek, mint ők, és eszükbe sem jutott elvenni tőlük semmit, sőt inkább játszani hívják őket. A csattanóból kiderül: a kirekesztő, paranoid, önmaguk felsőbbiségét hirdető szövegek a korábbi generációktól öröklődnek át, mikor a frusztrált apuka ugyanazokkal az üres mondatokkal tiltja el gyerekét a társaitól, amelyekkel az előbb ők bélyegezték meg a szomszéd mászókan játszókat: „ők mások, mint mi”. A másodikban sivatagi állatok (strucc, teve, antilop, sivatagi róka) panaszkodnak a régi szép időkről, „amikor még minden jobb volt”, és unalmukban királyt választanak maguknak, akit mégis inkább leváltanának, majd addig konspirálnak, míg mindenki meghal (csak a strucc nem). A jelenet, amellet, hogy igen ötletesen vázolja fel a rosszul felfogott demokrácia veszélyeit és az autokrácia borzalmaikat, leginkább a színészek játéka és a jelmezek miatt érdemel említést, hiszen – noha valódi állatjelmez egyikükön sincs – a nézőnek egy pillanatra sem okoz problémát, hogy felismerje: a színen állatok vannak, ez pedig néhány pontosan eltalált kiegészítőn múlik: az antilop sportfejpántján, a teve fezszerű kalapján, a strucc tollboáján, a róka prémes fejedőjén és a megválasztott Ciccó király harisnyáján. Ez csak egy az olyan nem hivalkodó, jól eltalált megoldások közül, amelyek igazán szerethetővé teszik az előadást. Némiképp vontatottabb a harmadik „gyerekdarab”, melyben valamiféle poszt-apokaliptikus világban jobbkezesek és balkezesek lopakodnak egymás előtt, majd mind –

a régóta reménytelenül keresett – kútba esnek, és miután felismerik, hogy nincsenek közöttük valódi különbségek, felrobbannak. A negyedik példázat a közelmúlt gyomorforogató menekültellenes kampányának kifigurázása, illetve József és Mária történetének újraindítása, csakhogy itt nem Betlehemben keres szállást a gyermeket váró pár, hanem egy másik bolygón, ahová az emberek menekültek az egyre élethetlenebbé váló Földről. A közéleti utalások, bátor aktuálpolitikai poénok még hangsúlyosabban szólnak ebben a szürreális (vagyis inkább extrateresztériális) környezetben.

Poénokban a másik Székely Csaba-előadás, a *Kutyaharapás* című *mocskosszájú gengszterdráma* sem szűkölködött. A Vádli, a Nézőművészeti Kft., a Szkéné és a tatabányai Jászai Mari Színház koprodukciója Szikszai Rémusz rendezésében a legszórakoztatóbb két órát nyújtja, amit csak el lehet képzelni, néhány gengszterrel (Bercsényi Péter, Fodor Tamás, Kaszás Gergő, Katona László, Király Attila, Mucsi Zoltán, Nagypál Gábor), egy beépített rendőrrel (Szikszai Rémusz), egy stewardess (Pálmai Anna) által narrált haláltusával és egy ordibáló, káromkodó, szerepéből egy monológ erejéig kilépő Mucsi Zoltánnal.

Mezei Kinga *Jadвига párnája*-rendezése, amelyet azóta a POSZT versenyprogramjába is beválogattak, érzékenyen viszi színre Závada Pál művét, ötletesen megoldva a problémákat, melyeket a regény és színdarab sok szálon futó, egymásba szövődő, bonyolult narrációja és a gyakori időbeli ugrások okozhatnak az 1910-es évektől az 1980-as évekig, és vissza. Ahogy a másnapi szakmai beszélgetésen Závada is rámutatott, ez az adaptáció a legnagyobb hangsúlyt arra fekteti, mennyire nem tudunk kilépni saját kötöttségeinkből, és olyannyira mélyre ás, hogy a (szerelmi háromszögre épülő) családtörténet néhány ponton már mítoszszerűvé válik. A debreceni Csokonai Színház társulatától kifejezetten erős színészi alakításokat láthattunk, melyek közül a legemlékezetesebb az Oláh Zsuzsa által megformált zsémbes Mamovka, a címszerepet játszó Sárközi-Nagy Ilona alakítása és Galló Ernő a fiatalabb fiú és első számú elbeszélő, Miso szerepében.

Mivel az idei fesztivál programja elsősorban 2016-os előadásokból válogatott, váratlanul nagy számban kerültek be olyan darabok, melyeknek apropója '56 hatvanadik évfordulója volt. Az előadások mennyisége, hullámzó színvonala és az ismétlődő téma miatt a DESZKA hét napján olyan érzése támadhatott a nézőnek, mintha egy véget nem érő iskolai megemlékezésen ülne. Ezt az érzést elsősorban az – ismeretlen okokból kifolyólag kortárs drámának tartott – *Emlékezés a régi szép időkre*, Znamenák István one-man-show-ja keltette, amely Eörsi István nyolcvanas években írt, az ötvenes évekről szóló visszaemlékezéseiből készült. A bejárat fölött egy 5-öst és egy 6-ost formázó hatalmas, fényes lufi éktelenkedett, amely alatt a színész székre állva kezdett monológjába. A kényelmetlen álldogálás után a terembe lépve még több léggömb fogadta a nézőt: az egész színpadot betérítő piros-fehér-zöld lufiszőnyeg – kommersz nemzeti giccs, amely, a néző nagy szívfájdalmára, végig nem vált ironikussá. A *börtönmonológ*ot előadó, joviális, a közönségnek ki-kiszólogató színész a darab egy pontján ropival kezdte kínálgatni a nézőket, és megjegyzést tett a cukorpapírral szöszmötölő nénikre. A dramaturgiájában igen egyszerű produkció többnyire a szöveg illusztrálásával dolgozott: mikor az Eörsit játszó színész arról mesél, milyen sötét volt a börtönben, ahova a forradalomban betöltött szerepe miatt zárták, a villanykapcsolóhoz sétál, és eloltja a lámpát. Mikor arról számol be, hogy ötvenhat októberében az utcán fegyver volt a kezében – amellyel valójában senkit nem akart lelőni –, és hármat lőtt vele a levegőbe, a színész (egy korábban kihegyezett ceruzával) kidurrant három lufit. Érdekes módon a másnapi „szakmai beszélgetésen”, melyen a fesztivál – más esetekben nagyon szigorú – évről évre *házi bölcsékként* aposztrofált kritikusai (Árkosi Árpád, Nánay István, Láposi Terka és Visky András) tárgyalták az előadást, minden esztétikai szempontot félretéve régi, nagy barátjukról, Eörsi Istvánról kezdtek anekdotázgatni, esetleg saját ötvenhatos élményeikről tettek tanúságot.

Hasonló műfajú, ám jóval kellemesebb előadás volt aznap este a *Pali* (Lengyel Anna rendezésében), amelyben az idős Maléter Pálnét játszó fiatal Szamosi Zsófia mesélt bensőséges légkörben ötvenhatról és az azt követő évtizedekről. A PanoDráma színházi neveléssel foglalkozó dokumentumszínház verbatim (szó szerinti) előadásokat mutat be. Ezek közé tartozik a *Pali* is, amelynek szövege az alkotók Maléter Pálné Gyenes Judittal készített interjúiból született, és különleges – ám nyilvánvalóan nem elfogulatlan – nézőpontból mutatja be az ismert történeteket: Maléter Pál és Nagy Imre ötvenhatos tevékenységét és kivégzését, illetve egy sokkal kevésbé ismert életutat: Maléter Pálné sorsát és személyes küzdelmeit a forradalmat követő évtizedekben, egy olyan rendszerben, amely mindent megtagadott tőle.

Szintén ötvenhatot dolgozta fel a Gózon Gyula Kamaraszínház és a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház *Hubertusza* (Zelei Miklós darabja, Berettyán Nándor rendezése), amely megnevezésében *konzolidációs móka*, valójában tábortúzi műsorokat idéző, furcsa történet, amelyben egy naiv, fiatal lányt megtéveszt a forradalom ideje alatt egy papnak álcázott csaló, aki örökbe is fogadja őt, így információt szerez tőle a vőlegényéről, aki illegálisan elhagyta az országot. Eközben majdnem minden nő szereplő terhes, mindenki énekel és kádáros vicceket mesél. A *Rómeó és Júliára* hajazó zárlatban a főszereplő lány öngyilkos lesz, mivel úgy tudja (tévesen), vőlegénye is az lett.

Nem csupán a forradalom emlékezete jelent meg látványosan sok előadásban, de az azt követő rendszer hagyatéka: az ügynökmúlt kérdése is. Ménes Attila *Biharija* a Katona József Színházból Tar Sándor besúgó-tevékenységéről szól: arról, hogyan zsarolható valaki a homoszexualitásával, hogyan válik *túlbugzó jelentésrővé*, majd miként roppan össze, mikor minden kiderül, és kiveti magából a szakma és a társadalom. Máté Gábor rendezése kényelmetlenné szűkített térben, egy kibelezett fakockába épített szobában játszódik, ez alakul munkásszállóból pártirodává, majd lakótelepi szobává, előbb az NDK-ban, majd Magyarországon. Nem a rendezés, inkább a szervezők felelőssége, hogy a nézőtér fele (akik a szélén vagy az első sorokban ültek) alig látott valamit abból, ami a színpadon történik. Ezt akár értelmezhetnénk annak allegóriájaként is, hogy korlátozott hozzáférésünk van az ügynökaktákhoz, vagy hogy mások életének (és a múltnak) csak egy-egy szeletét láthatjuk adott perspektívánkból, de leginkább mégis kínos malórról van szó, amely sokak számára élvezhetetlenné tette az estét. Ennek ellenére is bebizonyosodott, hogy remek előadás a *Bihari*, amiben Ménes Attila vakmerő szövegének legalább annyi szerepe van, mint Mészáros Béla, Kovács Lehel, Takátsy Péter, Pelsőczy Réka és Dér Zsolt hibátlan játékának.

Több ponton kapcsolódik ehhez Dragomán György *Kalucsnija*, melyet Visky András rendezett a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. A legprózaibb kapcsolódási pont az, hogy ebben az esetben is technikai hibák nehezítették a befogadást. Az előadás üvegfal mögött játszódik (amely a *Bihari*hoz hasonlóan szorítja szűk keretbe az elnyomó rezsim alatt élő szereplőket), így a néző voyeurként figyel, mi történik az utolsó hűtőmágnesig realiztikusan berendezett szobában, ám ez azzal jár, hogy minden színésznek mikroportba kell beszélnie, hiszen az üvegfal tompítja a hangot. A mikroportok pedig vagy működnek, vagy nem – ez esetben többnyire nem. A darab a Dragomán Györgytől már jól ismert érdélyi nyolcvanas években játszódik, és az alaphelyzetén kívül más motívumok is visszaköszönnek az életműből. A *fehér király* egyik fejezetében a kisfiú elkíséri anyját a nagykövet elvtárshoz, akivel a nő lefekszik egy szívességért cserébe. A *Kalucsniban* hasonló történik, ám még tovább cifrázva: itt a 16 éves kislányt/unokát (és szüzességét) kínálja fel családjá a tartótisztnak, hogy kivándorló útlevélet szerezhessenek. A nagy, aki végül elkíséri és bátorítja a lányt az aktusra, kísértetiesen emlékeztet a *Máglya* boszorkányszerű nagymamájára, aki válogatott atrocitásoknak teszi ki tizenéves unokáját.

Visky András elsősorban *házi bölcsként* volt jelen a DESZKÁ-n. Emellett viszont nemcsak a *Kalucsnin* rendezőjeként, de szerzőként is megjelent a programban két előadással, egy

kiállítással és egy, az életét és életművét tárgyaló beszélgetéssel (Szirák Péter moderálásával). A két előadás közül a *Pornót* sikerült megnézni a Szatmárnémeti Északi Színház Harag György társulatától, melynek (a hamiskásan Füst Milánt idéző) alcíme: „Feleségem története”. A viszolyogtatóan kitarulkozó darab a szerző leírása szerint felesége vetéléséről szól a harmadik gyermekükkel, a kapcsolódó kiállítás pedig a családhoz fűződő, román nyelvű titkosszolgálati anyagot tartalmazza. Nem teljesen világos, hogy ezek pontosan milyen viszonyban is állnak egymással. Az előadásban egy megfigyelt nővel találkozunk, aki utcaszínházat csinál nincstelen gyerekeknek, közben elveszíti az „Ember”-ként aposztrofált férjét, és vérmérgezés miatt a magzatát is. A felvételen elhangzó jelentések fedőneveként és az előadás címeként a szerző a figyelemfelkeltő, közönségcsalogató *Pornó* szót választotta, melyhez a „Feleségem története” alcím birtokos ragja leginkább arra szolgál, hogy (a Füst-utalás relevanciájának fejtegetése mellett) az életrajzi olvasat lehetőségének firtatására buzdítsa a nézőket. Miközben az ügynökjelentéseket halljuk, kivétítve látunk fekete-fehér, élvezhetetlenül amatőr (talán mobiltelefonnal készített) felvételeket üres utcákról és terekről, vélhetően a Szatmárnémetiben játszódó cselekmény helyszíneiről. Az előadásban egy „Lány” (Albert Csilla) és egy zenész, „A másik” (Antal Attila) van a színpadon. A színész nő végig tesz-vesz, kotorászik, affektál, zsolttárogat énekel, sokszor átöltözik, bohócorrot húz, kifeszített lepedőknek dörgölőzik, eközben utcaszínészi tevékenységéről, a „kis koszos”-nak nevezett gyerekekről és saját vetéléséről beszél – amelyet megelőlegez az első aktív színpadi pillanat (tíz-húsz perc ruhakupac-turkálás után a háttérben), amikor a nő a tér elejére sétál, kézen fogva egy miniatűr csontvázal.

A súlyos, társadalmi tabuként megjelenő problémák az imént említett, műtfeldolgozást sürgető darabokon kívül kortárs kontextusban is megjelentek a DESZKA felhozatalában. A Pécsi Nemzeti Színház *Addiktja* (rendezte: Anger Zsolt), melyet többek között saját élményei alapján írt Szücs Zoltán, egy kábítószer-leszokást segítő otthon mindennapjait tárja elénk, és a függőség különböző aspektusait járja körül. A szakmai kerekasztalon elsősorban az előadás összehangolt színészi munkáját méltatták: Köles Ferenc, Kakasy Dóra, Vidákovics Sziláven, Tóth András Ernő, Szabó Márk József, Baki Dániel, Vlasits Barbara, Urbán Tibor, Stubendek Katalin, Füst Molnár Éva, Stenczer Béla és Bánky Gábor emlékezetes, hiteles alakításait. Pass Andrea *Napraforgója*, melyet a FÜGE társulat vitt színre, egy anya (Pető Kata) első látásra ítélkezésre okot adó viselkedéséről szól férje (Hajduk Károly), kislánya (Sztarenki Dóra) és a gyerek tanárnője (Petrik Andrea) szemszögéből. Az előadás során kiderül: a nevelésben hibát hibára halmozó, önmagát és lányát sokszor nyilvánosan megszégyenítő anya valójában pszichiátriai betegségben szenved, ám a darab fókuszában továbbra is a család mártírúma áll. A KÁVA társulat *Lady Lear* című *résztevő színházi előadása* egy idős, gondozásra szoruló asszonyról és három fiáról (és egy unokájáról) szól. A produkció legbravúrosabb része, hogy a nagymamát mindig más játssza, ráadásul azok a férfiszínészek, akik a fiait formálják meg, így jelenítve meg a vérvonal által összekötött családi sorsot, illetve még egy okot adva a nevetésre. Az előadás csúcspontján a három, egyen-otthonkát és vastagkeretes szemüveget viselő, borostás mama egyszerre jelenik meg a színen, és hárman együtt igyekeznek elvégezni egy (fizikailag) egyszerű műveletet: darabokra vágnak egy fényképet. A leírásban olvasható „résztevő” jelző nem vezet félre: többször valóban a közönség felé fordulnak a színészek, megoldást várva, egy alkalommal pedig körülbelül tízperces beszélgetésre invitálnak minket, kisebb csoportokat alkotva, egy-egy szereplő vezetésével. A feladat, hogy tanácsot adjunk nekik, mit tegyenek az adott helyzetben: mi legyen a makacs, ám egyre tehetlenebb mama sorsa. Kifejezetten élénk beszélgetés alakult ki minden csoportban, noha sokkal többet nem lehetett várni a helyzettől, mint hogy életbölcösségeket sorolunk egy fikatív szereplőnek – és persze: magunkba nézünk.